

HÁROMSZÉKI TÉKA
14.

GAÁL MÓZES

**SZOCIÁLIS LEVELEK
A JÖVŐ ISKOLÁJA**

tortoma
KÖNYVKIADÓ

Barót, 2024

Ajánlás (Demeter László).....	9
<i>Kondor Ágota</i>	
A nevelés kérdései Gaál Mózes <i>Szociális levelek</i> és <i>A jövő iskolája</i> című könyveiben.....	10
<i>Gaál Mózes</i>	
Szociális levelek.....	27
Levelek egy néptanítóhoz.....	29
I. A közös nagy munkáról.....	29
II. A tanító munkájáról.....	31
III. Az iskola: a szeretet temploma.....	34
IV. Mese a rongyos ujjasról és a tiszta ujjasról.....	36
V. Az előbbi mesének tanulságai.....	39
VI. Látogasd meg tanítványaidat!.....	42
VII. Séták és kirándulások a tanulókkal.....	45
VIII. Az iparosműhelyek látogatásai.....	48
IX. Látogasd meg beteg tanítványaidat!.....	51
X. Az alkoholizmus és a gyermekhalandóság.....	55
XI. Érintkezés a gazdaemberekkel.....	58
XII. A falusi tanítónőkről.....	60
XIII. A nőnevelés kérdése.....	63
XIV. A háládatosságról és a háládatlanságról.....	65
XV. Az emberek megbecsülése.....	68
XVI. Az ifjúsági egyesületekről.....	71
XVII. A felnőttek oktatása.....	74
XVIII. A tanító és a szövetkezetek.....	76
XIX. A tanító és a politika.....	80
A tanult ember és a nép.....	84
I. A nép lelke.....	84
II. Keressük tovább a nép lelkét!.....	87
III. Miként kell munkálni a nép lelkét?.....	90
IV. A nép hite.....	94
V. A pap és az iskola.....	98

VI. A jellemnevelés, a munkaszeretet.....	102
VII. A hitetlenség orvossága.....	105
VIII. A faj- és hazaszeretet.....	109

Gaál Mózes

A jövő iskolája.....	113
Elmélkedések.....	115
I. A szociális érzés.....	115
II. Az esztétikai érzés.....	131
III. Az önművelés.....	148
IV. A gyermekek foglalkoztatása otthon.....	160
V. A jótékonyág és az iskola.....	173
VI. Az iskolának érintkezése a szülőkkel.....	183
VII. A nevelésnek néhány újabb kérdése (a koedukáció, a nők iskoláztatása, a nemi felvilágosítás).....	193

A nevelés kérdései Gaál Mózes *Szociális levelek*
 és *A jövő iskolája* című könyveiben

Napjainkban olvasó, gondolkodó, „látó” és halló emberként érezzük azt, hogy a felgyorsult ritmust diktáló rohanó világ sok nehézséggel szembesít. Hajlamosak vagyunk az önsajnálatra, hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy mártírjai vagyunk a saját történelmünknek. Némán vagy hangosan hibáztatjuk a világot, a társadalmat, a történelmi kort – ritkábban önmagunkat.

Ilyen esetben jó, ha keresünk biztos viszonyítási pontokat. Kapaszkdókat. Visszatérünk a gyökerekhez, hiszen elődeink nagy gondolkodóinak útmutatásai valahol vissza kell csengjenek értékrendünkben. S ezekből a gondolatokból ha nem is mindegyik, de sok MA is útmutatást, eligazítást tud adni.

Egy remek bibliai példa az, amikor Jézus látva apostolai szomorúságát, kétségbeesését és megkeseredettségét, azt mondta: „Menjetez vissza Galileába!” Menjetez vissza oda, ahol elkezdődött minden, ahol még megvolt a hitetek, a lelkesedésetek. Menjetez vissza a gyökerekhez. Számtalanszor eszembe jut ez a bibliai tanítás – mert hiszen az: TANÍTÁS.

Amikor pedagógusként azt érezzük, hogy a hétköznapi terhei elnyomják valahai lelkesedésünket, hitünket, amikor azt érezzük, hogy erőnk fogytán van, akkor jó, ha visszatérünk egy kicsit a gyökerekhez.

Számomra ilyen GYÖKÉR-útmutatás, vizsgáló és eligazító tanítás Erdővidék szülöttének, Gaál Mózesnek két könyve: *A jövő iskolája* és *Szociális levelek*. Ezekkel a gondolatokkal lapozom, és miközben olvasom, körvonalazódik a korrajz, az értékrend, a hit és az erkölcsi tartás, tudás és emberség. Számos gondolat apró kis magként lelkemben tovább növekszik, megoldásokat, felismeréseket hozva. Néha megerősít, néha önkritikára késztet, szembesít, de mindenképp tükröt tart. Könyvebb volt akkor (1909)? Egyszerűbb? A válaszem: NEM.

De ki is volt Gaál Mózes? Életrajzi adatait olvasva néhány érdekességet állapíthatunk meg. 1893-ban született. 1863-ban, amikor a tengerentúl érvénybe lép Abraham Lincoln emancipációs nyilatkozata, amellyel a „lázadók” területén élő rabszolgákat felszabadította, zajlott az amerikai polgárháború, elkészül az első kerékpár... 1863-ban születik Bródy Sándor, Gárdonyi Géza, Sztanyiszlavszkij, Henry Ford... megannyi gondolkodó, újító. Akik „lámpás” emberek voltak. Akik nem ragadtak le

a kor megszokott és jól bevált, talán már rutinosan megunt szokásainál, gondolkodásnál, hanem képesek voltak új eszméket, új gondolatokat teremteni.

Barót. Itt születik Gaál Mózes. Erdővidék kis, de annál jelentősebb települése, melynek története 1224-ig nyúlik vissza. De térjünk vissza szülöttére, Gaál Mózesre, aki tanulmányait Nagyszébenben, Budapesten végzi, aki magyar–latin tanár képesítést szerez. Aki Budapesten tanár, majd tankerületi főigazgató lesz. Lelkesen ír, ifjúsági lapot szerkeszt. Számos népszerű, főként történelmi tárgyú ifjúsági művet jelentet meg konzervatív szellemben, de jellemzően korát meghaladó, korszerű pedagógiai nézeteket hirdet: életszerű oktatás, munka szeretete – abban az időben teljesen újszerű lélektani megvilágításban.

A *Szociális levelek* egy fiatal tanítóhoz írt „levelei”. Melyben kitér a pályakezdő pedagógus, a NÉPTANÍTÓ különleges küldetésének minden apró területére. Igazi útmutatása egy „mentornak”. Bárcsak ma is lenne sok ilyen „mentor”, aki a hivatásának elején álló tanár, tanító szellemi vezetője, lelkip vezetője lenne. Könyvének első fejezetében a néptanítóságot mutatja be a maga sajátos módján, sok életszerű példát használva. Meglátásain a tapasztalat, a saját élményből származó tudás szűrődik át. Valaki olyan írja, mondja ezeket, aki maga is megélte – így válik hitelessé, életszerűvé.

Ugyancsak hiteles látéletei az akkori iskolai rendszernek és egy jövőképeknek a bemutatása *A jövő iskolája* könyvben tárgyalt témák. Míg a *Szociális levelekben* a néptanítók munkáját mutatja be gyakorlati útmutatásokkal, konkrét módszerekkel, tanácsokkal látva el a következő tanítónemzedéket, addig *A jövő iskolája* könyvében olyan témákat vesz sorra, amelyek az egész társadalmat érintő kérdések, de ő az iskola perspektíváján keresztül tárgyalja. Ebben a különleges műben a jövőbeli iskola témáját boncolgatja. Olyan, akkor még akár tabutémának számító problémákról értekezik, amelyek azóta az oktatási rendszer részei. Részletesen foglalkozik a társadalmi és oktatási kérdésekkel, és átfogó képet fest arról, hogyan kellene átalakítani az iskolarendszert a jövő generációi számára. Beszél néhány alapvető elvről és gondolatról, amelyek szerinte az iskolák jövőjét meghatározzák. Részletes példákkal és esettanulmányokkal illusztrálja, miként segítenek ezek az elemek a diákok személyiségfejlődésében, az empátia kialakításában és problémamegoldó készségeik fejlesztésében. Gaál Mózes nagyon tárgyilagosan és alaposan írja le az iskolarendszer jövőbeli tendenciáit és lehetőségeit. Elemzései alapján új irányokat és megközelítéseket ajánl az iskolai oktatásra.

A Szociális levelekben Gaál Mózes a társadalom legfontosabb rétegének tartja a néptanító tanítványait, ezért is hangsúlyozza, hogy a néptanító a tanítványainak példaképe legyen, ugyanakkor kísérje végig a „síhedert” (értsd: serdülőt) élete fontos eseményein, mint a házasságkötés, gazdává válás, szülővé válás.

A fontos életeseményeken való részvétel kialakít egy bensőséges kapcsolatot a rábízottakkal, akik Gaál Mózes szerint nemcsak a tanulóifjúság, hanem a falu egész közössége. Hangsúlyozza, hogy ez a kapcsolat nem csak az iskolai évekre szóló kapcsolat. Ez sokkal több, sokkal jelentősebb annál. „Ekkor hozza gyümölcsét az a fa, amelyet ültetett, mert a jó néptanítót nem a tanfelügyelők jelentéseiből ismerjük meg, hanem a falu belső arculatából. A jó tanító a falu lelkének értéket tud adni.”

Elgondolkodtató Gaál Mózes meglátása, bizonyára nagyon sok szempontból helytálló a 21. században is, hiszen egy-egy karizmatikus tanító neveltjei a közösségekben felismerhetők, akár értékrendjüket, akár lelki-világukat, világlátásukat tekintve.

Harmadik „levelében” egy érdekes szempontra világít rá: „Az iskola a szeretet diplomája.” Ma is helytálló pedagógiai meglátása abban az időben, amikor a pálca, a „móresre tanítás” elfogadott eszköze volt, újszerűen hat. Kihangsúlyozza, hogy a tanítás mesterség, a nevelés viszont művészet. A tanítóképzésben lehet útmutatást kapni, lehet tárgyi ismereteket tanulni, viszont a lényeg, az emberszeretetet nem lehet könyvből elsajátítani: „Mert lásd, megtaníthatom a gyermeket arra, hogy olvasni, írni, számolni tudjanak, megtaníthatom arra, hogy őseink miként foglalták el s tartották meg ezt az országot, beszélhetek lelkesedve a csaták hőseinek ténykedéseiről, előbbre nem vittem a nemzedéket egy szemernyivel sem, mert nem hoztam közelebb őket egymáshoz, márpedig közelebb egymáshoz csak úgy hozhatom őket, ha fölébresztem bennük az egymás iránti szeretetet.”

Nagy feladat, nagy kihívás bármelyik korban. Elgondolkodtató és megfontolandó a ma iskolájában is. Közelebb egymáshoz. Ma, amikor iskoláinkban napi szintűvé válik a bullying, a bántalmazás, érdemes erre odafigyelni. Ugyanakkor leírja azt is, hogyan: a közös munka útján. Azt mondja Gaál Mózes: beszélhetünk bűbajos nyelven a szószelekről, összehordhatunk tömérdék példát, de ha a vágyat akarattá nem változtatjuk s az akaratot munkává nem tesszük, csak próféták vagyunk, akik a köveknek prédikálnak.

Ha arra gondolunk, hogy milyenek voltak a vidéki települések, a higiéniára való igény, érthető, hogy arra biztatja a fiatal mentoráltját,

legyen igényes a tisztaságra. Érdekes módszert sugall, jó, ha ezt történeteken keresztül teszi, félig tréfásan, ugyanakkor olyan módon, hogy értesse az a kis tanuló, akinek a történet szól. Fontosnak tartja a higiéniát, az igényességet. A mosakodást, a tiszta, igényes öltözetet a nevelés keretébe kell állítani – mondja, és ezt szolgálja az általa írt *Mese a rongyos ujjasról és tiszta ujjasról*. Felhívja a figyelmet arra is, hogy lehet, ez a szülők ellenállásába fog ütközni, de biztatja, hogy tartson szülői „konferenciát”. Értesse meg velük is ennek szükségességét: „A társadalomban évtizedek óta belerögződött kórságos szokások ellen való küzdelem nem kecsegtet senkit hamar győzelemmel”, „a fejlődés törvényei mindenütt szigorú logikával érvényesülnek”.

Következő levelében a családlátogatás szükségességéről és fontosságáról ír.

Pedagógusi pályám kezdetén az akkori tanügyi törvény értelmében tanítóknak, osztályvezetőknek kötelező volt a családlátogatás. Nem tudunk hozzá egységesen viszonyulni, annak ellenére, hogy a tanulókról, életkörülményeiről nagyon sok információt kaphattunk. Tanulóinkat talán jobban megértettük, ha láttuk otthoni környezetét, körülményeit. Ma már nem lehetséges ez a módszer, hogy otthoni környezetében megfigyelhessük diákjainkat.

Figyelmébe ajánlja a kirándulások adta lehetőségeket: „menj el velük kirándulni, virágot, gombát, csigákat szedni”, fontos, hogy megszerettesse a tanító a tanítványaival a természetet. „Azt hiszed, nem érti meg a gyerek? Mindent megért!... Tíznapos tanítás az iskolában nem ér fel egy ilyen sétával” – írja Gaál Mózes. Modern pedagógiai kifejezésekkel is leírhatjuk mindazt, amit a „mester” tanítványának sugall. Az absztrakció, a tanult életszerűvé tétele, a lexikális ismeretek aktualizálása ma is sok pedagógiai módszer alaptétele. És természetesen többször is meggyőződünk hatékonyságáról. Hogy mégis miért vannak pedagógusok, akik nem élnek ezzel a lehetőséggel? Ez olyan kérdés, amire itt és most nem tudjuk megadni a választ.

Kiemeli és felhívja a figyelmet arra, hogy a természetet szeretni kell, megbecsülni. „A teremtett összes lények között szorosabbá fűződjék a viszony, megértsék, s a köztudatba átplántálják a kölcsönös szükségessérséget.” Modern gondolkodása erről mai is helytálló és követendő példa. Szinte rácseng a legújabb módszertani rendelkezésekre.

Gaál Mózes egy következő levelében az iparosműhelyek látogatásáról ír. Az itt taglalt helyzet sajátos korrajzot is nyújt az akkori mentalitásról. Ebben a részben részletesen leírja, hogy mit tapasztal falusi vásárokon,

és szinte siratja azt, hogy a hagyományos, kézműves, értékes tárgyakat a vásárokon megvehető „cifraságokra” cserélik. Ugye ismerősen hangzik? Tudjuk, hogy volt egy kor, amikor a falvainkban, vidéken megszűnt, kifaragott, megalkotott – ma igen megbecsült – ritkaságokat felcserélték műanyag „giccsekre”? De ezen túlmenően Gaál Mózes leírja a mesteremberek megélhetésének nehézségét, és ezt a gyárak, az ipari cikkek megjelenésével magyarázza. Enyhe szarkazmussal vázolja a falusi ember elfordulását a hagyományos viselettől, eszközöktől. Megfogalmazza azt is, hogy ennek következtében együttvéve sincs annyi iparos egy-egy faluban, mint ahány kocsmáros. Megfigyelése előrevetíti azt, amire a későbbiekben külön is kitér, hogy a hagyományoktól való elszakadásnak – modern szóval élve „globalizációnak” – milyen következményei lehetnek. „Nem szabad megelégednünk a frázissal, mely kellő alkalommal, dikciók közé fűzve magasztalja és szükségesnek tartja az ipari foglalkozást... többet kell tennünk. Ne csak hallomásból tudja a gyermek, hanem kóstolja meg a munkát!”

A kilencedik „levélben” arra biztatja fiatal kollégáját, hogy a gyermeki lélekben az empátiát fejlessze. A néptanító abban is jó példával kell elől járjon, írja, hogy a gyermekek között a társas érzést erősítse. „Közös munka, közös öröm, közös szenvedés.” Biztatja, hogy beszéljen a halálról, beszéljen a szenvedésről, hiszen ezek az élet velejárói.

Mai pedagógusok számára is megfontolandók ezek a sorok. Hiszen azt tapasztalhatjuk, hogy tanítványaink sok esetben nincs, akivel megbeszéljék félelmeiket, veszteségeiket. Valahogy a „modern” gondolkodás azt sugallja – a kellemetlen életérzések létjogosultságát megtagadva –, hogy elég pozitívan gondolkodni, és elkerül a szenvedés, a fájdalom. Mindannyian tudjuk, hogy a valóság nem ez. A valóságban van halál, elveszítünk számunkra kedves embereket, hozzátartozókat, és a fájdalom, a szomorúság olykor az életünk része.

Előítéletekről is szót ejt a leveleiben Gaál Mózes, igaz, itt néhol a kor szellemisége egyértelműen felbukkan az írásában. Az előítéletet nemzedékről nemzedékre öröklődő kóros sebnek nevezi, mely mételegként mérgezi a közösséget. „Ha cselekvésben is kifejezésre jut, az emberszereteten olyan rést üt, amelyet soha nem lehet beforrasztani.” És természetesen itt tovább is gondolhatjuk a következményeket. A 21. századból visszatekintve a 20. század elképesztő merényleteire és az azóta is tartó transzgenerációs hatásaira, megértjük, hogy aggodalma, tanítása nem volt fölösleges, és az a megállapítása, hogy „az etikai érzék épsége a társadalmi fejlődés legszilárdabb alapja”, mindmáig érvényes alaptétel (kellene legyen).

A következő fejezetben az alkoholizmusról ír, és itt nagyon szókimondó: „A gyermekek legnagyobb részét azonban a pálinka öli meg, nem az, amelyet a gyermek iszik meg, hanem az a pálinka, melyet a szülők ittak meg.” Az „iszákosság” következményeit taglalja. Tudom, hogy mai társadalmunknak is egyik nagy veszélye az alkohol. Illetve az azóta divatosná vált tudatmódosító szerek. Nem fűz nagy reményeket a felnőttek megváltoztatásához, a hangsúlyt a gyerekekre teszi. Javaslat a felnövő nemzedékre való odafigyelés. Ma prevenciónak nevezzük: „A felnőtt emberek megváltoztatása a jámbor óhajtások közé tartozik, a gyermek nevelésén kell kezdeni, s neked, öcsém, ezen a téren fardhatatlan munkára van szükséged. Ha száz közül csak tízet tudsz józan élethez szoktatni, már nagyot cselekedtél, mert ugyanannyi leendő családnak a sorsát irányítottad jó útra.”

Elgondolkodtató a tizenegyedik fejezetben-levélben leírt gondolatai. Abban ad tanácsot fiatal kollégájának, hogyan viszonyuljon a falu gazdaembereihez. „Keresned kell a falu ügyes, értelmes embereivel az érintkezést”, ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy ez ne legyen leereszkedő, hanem vezesse az érdeklődés, „jól fog esni azoknak, hogy dolguk iránt érdeklődöl”. A falusi gazdákat egymáshoz közelebb kell hozni – írja. A jó néptanító az erőket összefogja és nem szétforgácsolja.

A következő levélben a tanítónőkről ír. Érdekes volt számomra olvasni sorait. Az írásában nagyon tükröződik az akkori kor szellemisége, a nőkről alkotott kép. Annak ellenére, hogy Gaál Mózes modern gondolkodású, modern pedagógiai eszméket képviselő ember volt, talán ez az a pont, ahol nem mentesült kora szellemiségének képvisoletétől. Nem tartja alkalmasnak a nőket a néptanítói munkára: tollas kalapok, divatos blúzok – falusi iskola tanítónőire nézve siralmas. Többnyire elkényeztetett, kényszerűségből falusi tanítóságot elvállaló tanítónőkről ír, akiket a külsőség érdekel és a kényelem hiánya elrettent az igazi tanítói munkától. „Mindezek a tanítással foglalkozó nők nem tehetnek róla, hogy ilyenek” – írja Gaál Mózes „nem tehetnek róla, hogy a falura való kinevezést száműzetésnek és rabszolgamunkának tekintik”. A kor szelleme és a falvak akkori állapota, az ott tapasztalható nehézségek talán érthetővé teszik véleményét. Kitér a nőnevelés kérdésére is, amit az anyák két csoportba való osztásával kezd: okos és nem okos anyák. Kíváncsian olvastam tovább sorait, vajon milyen ráhatása van okos és nem okos anyának arra, hogy milyen NŐ-k nevelődnek. Az okos anyák megérzik, miként kell a leánygyermeket nevelni: fölöslegesnek ítéli a lánygyermek tanítását zongorára, nyelvekre (kivételesen a nagyon tehetségesek).

Egy feladata van az okos anyáknak: előkészítsék a legszebb hivatásra, arra, hogy anyává legyenek egykoron. Bizonyára érezhető, hogy ebben a kérdésben nem mindenben tudok egyetérteni Gaál Mózesrel. Két dolog viszont erőteljesen elgondolkodtatott. Az egyik az anya fontos szerepe a gyermek életében, személyiségfejlődésében. Ez vitathatatlan tény. A másik, hogy nőkként vajon milyen transzgenerációs örökséget hozunk magunkkal. Hiszen Gaál Mózes, dédszüleim kortársa – az akkori világ szellemisége vajon ma hol és milyen módon cseng vissza? Ugyanakkor találtam egy mondatot, amivel teljes lelkekkel tudok rezonálni: „Lelkileg művelt, érzésben mély, gondolkodásban okos nőre van szükség az olyan társadalomnak, amely helyes irányban akar fejlődni.”

Következő gondolataiban Gaál Mózes arra hívja fel a figyelmet, hogy a szociális gondolkodásnak nagyon erős etikai alapra kell támaszkodnia, különben nem lehet beszélni szilárd épületalapozásról. A jó néptanító oltsa be tanítványai lelkébe az igazság szeretetét, ugyanebben a fejezet-levélben kitér arra is, hogy milyen fontos a HÁLA. Ma kutatások tömkelege bizonyítja azt a tényt, hogy az emberek lelki egészsége szempontjából mennyire fontos, hogy tudjunk hálásak lenni.

A szülőket arra biztatja, hogy neveljék gyerekeiket az idősek tiszteletére, olyan megközelítéssel ír erről a témáról, ami mai társadalmunkban bizonyosan sok vitát váltana ki, de mindenképp elgondolkodtató: „A legjobb falat a szülőknél jusson ki az asztalnál, a legnagyobb kényelem a szülőket illesse meg, a legnagyobb kímélet a szülőket vegye körül, a legnyájasabb szó a szülőknél jusson, mert az igazság így kívánja.” Érzem, hogy Gaál Mózesnek ezek a gondolatai ma sok vitát szülnének, ugyanakkor látjuk, tapasztaljuk ennek az ellentétét a mai társadalomban, amikor a gyerek (a még kiskorú) szinte zsarnokként „uralkodik” a szülőn. Láttam már olyan helyzeteket, amikor a szülő kétségbeesetten és tehetetlenül áll ilyen helyzetekben. Amikor nem mer, nem tud szabályokat, kereteket szabni a gyerekének. Ezek a helyzetek ugyan szélsőségesek, de mindenképpen rávilágítanak egy problémára, amiről érdemes beszélni.

„Köszönnek-e a tanítványaid a felnőtteknek az utcán?” – teszi fel a kérdést Gaál Mózes. Nagyon fontos dolgot emel ki a tisztelettel, a megbecsüléssel és a tekintéllyel kapcsolatban. „A társadalmi állást, a születéssel járó kiváltságot nem tartom elégnek” – nagyon elgondolkodtatók a következtetései. Ezeket a sorokat olvasva sok olyan helyzet, életeselemény villan be, ami ebben a kontextusban megmosolyogtat, de ugyanennyire el is gondolkodtat.

„Nincs reám nézve szomorúbb látvány, mint az, ha tartalmatlan tekintély ránehezedik a tartalmas emberekre, ha alázatosnak látom az értelmes embert az érdemtelen szemben, ha az öreg, mégpedig a tisztességes munkában megöregedett ember kalaplevévé áll a fiatal, érdemtelen, munkátlan ember előtt, az pedig kegyelmesen odadob egy-két szót úri szeszélyből. Bántó és fájó az a gondolat, ha eszes munkásember alárendelt viszonyba kerül üresfejű, lelketlen emberekkel, s mert a társadalom, a szokás ránehezedik az egyénre, némán kell tűrnie az esztelennek rendelkezését.” „Hirdetem az igazságnak a tiszteletét, hirdetem azt a tekintélyt, melyet az egyén maga teremt meg tudásával, bölcsességével, jóságával s mindenekfelett etikai kiválóságával. Olyanná szeretném a társadalmat alakítani, hogy minden embernek, aki jól, tisztességesen dolgozik, emberi önértetének megfelelő tisztesség adassék.” Nagyon együtt tudok rezdülni ezekkel a gondolatokkal, szinte zsigereimben érzem azt, hogy a média által kiemelt üresfejű „celebek” milyen negatív hatással vannak a felnövekvő nemzedékre. Amikor azt látják, hogy érdemtelenül, munka nélkül lehet sok pénzt keresni, híressé (?) lenni. Vajon lehet, s ha igen, hogyan a tisztességes munka iránti motivációt kialakítani? Kérdés... nem tudom rá a választ.

Gaál Mózes felhívja a figyelmet arra, hogy ha az emberek egymást nem veszik észre, nem közelednek egymáshoz, nem becsülik meg azt, aki megbecsülendő, s nem érzetik azzal, aki nem méltó megbecsülésre, „a szociális gondolkodás úgy fog kísérteni a lélekben, mint egy szép, kívánatos, de meg nem valósult álom”.

„Találkoztam egyszer egy csomó iskolás gyermekkel, szokás szerint hatalmas dulakodás közepette jöttek ki az iskolából. Nem köszöntek senkinek, sőt egy gyámoltalan öregembert a lábáról szinte leütöttek. Elszomorodtam, s lelkem szemeivel láttam ugyanazokat a gyermekeket mint duhaj, kötekedő legényeket, később mint perlekedő, szenvedélyes, nyers férfiakat, akik az élet küzdelmében könyökkel törnek maguknak utat embertársaik között, keresztülgázolnak a gyöngébbeken, miként ha a természet hú utánczóit volnának: a létért való küzdelemben az állat kerekedik felül a társaságba verődött s a civilizáció által megszelídített emberben.” Ezeket a sorokat Gaál Mózes 1909-ben írta. Ismerősnek tűnik? Ha igen, akkor nagyon elgondolkodtató.

Fiatalkorával megosztja tapasztalatait az ifjúsági egyesületekről. Azt írja, hogy divatos, sőt „kórságossá” vált az egyesületek létrehozása. Kritikusan viszonyul ahhoz, ha az egyesületnek nem az erő gyűjtése a cél, hanem az erő szétforgácsolása, viszont az iskolából kikerülő fiata-

lok együtt tartását fontosnak tartja. Ennek a legmegfelelőbb módját a vasárnapi iskolában látja. Javaslatát azzal támasztja alá, hogy ha a tanulók négy éven keresztül szívesen jártak iskolába és kellemes emlékeik vannak, akkor nem fognak elmaradni a vasárnapi iskolából sem. Az a véleménye, hogyha a néptanító jól végezte a munkát, akkor a felnőtt fiatalokban megmarad a tudásvágy, az önnevelés iránti igény. Tanácsokkal, módszerekkel látja el fiatal kollégáját, miképpen lehet ezt kivitelezni. Sorait olvasva ma is helytálló módszerek... Kiemeli az együtt éneklés jótékony hatását, megjegyezve, ha ilyen módon gyűlnek össze a fiatalok szórakozni, akkor tisztultabb érzéssel, nemesebb életkedvvel énekelnek, és nem „a bor és cigánymuzsika mellett, rekedt torokkal, az italtól kihevült ábrázattal, duhaj, tivornyázó társaságban üvöltenek teli torokból”. Nagyon szemléletes leírása aggodalmainak, és ha sorainak olvasása közben némi hasonlóságot vélünk felfedezni mai történetek, jelenségek között, bizonyára nem a véletlen műve.

A következő fejezetekben Gaál Mózes érinti a felnőttek oktatásának szükségességét. Érdekes megállapítása, hogy nincs iskolán kívüli oktatás, mert ahol tanítás történik, bárhol, bármilyen formában, az a hely iskolává avatódik. AVATÓDIK...

Ízlelgetem a szót, amit használ, és érzem, hogy ebben a kontextusban az iskola több mint intézmény, mint falak, osztályterem. Valahogy tartalmában más. A tanítás mint valami beavató cselekedet hordoz magában valami fontosat. Valamit, ami a profán cselekedetek közül kiemeli. Fellengzősen hangzik, ha azt írom, az iskola a tudás temploma? „Nyilvánvaló, hogy a talajnak alkalmassá tételén kell kezdeni a felnőttek oktatásának fölötté fontos munkáját!” Súlyos vádként hangzik, írja, de nálunk még elég nagy a száma az írni, olvasni nem tudóknak. Nagy erő rejlik a betű ismeretében. Talán ez most sincs másként. A művelt társadalom a biztosítéka annak, hogy kevésbé manipulálható emberek nevelődjenek, olyanok, akik a közért, a közösségért feladatot vállalnak, olyanok, akik nemcsak a jogaikat szajkózzák, hanem tudják azt, hogy vannak kötelességeik is.

Gaál Mózes egyik ma is jól megfontolandó tanácsa, eszme-futtatása a hitelszövetkezetekre vonatkozik. Tudjuk, hogy abban a korban nagyon sok hitelszövetkezet alakult városokon, falvakon egyaránt. Nagyon csábító volt a hitel felvétele, de a törlesztések miatt nagyon sok gazdaember eladósodott, elvesztette mindenét. Ugyanakkor fájó szívvel említi fel az erdőik eladását, a nem gazdálkodást, a parlagon maradt földeket, a kihasználatlan legelőket. „Tömérdek mentséget tudunk felhozni, holott

ezek a mentségek javarészt arra valók, hogy a magunk ügyefogyottságát, nemtörődömségét, bűnös közönyét, szétforgácsolt erőinek a csődjét leplezzék”, írja Gaál Mózes. Úgy tűnik, hogy nem 1909-ben? Nem véletlen.

A politikához való viszonyulásról is ír leveleiben. Így kezdi: „Ebben a levelemben a legkényesebb kérdést beszélem meg veled...” „A közállapotok iránt való érdeklődés szükséges volt és szükséges ma is. De a közállapotoknak a tiszta és elfogulatlan megítélése a legnehezebb dolgok közé tartozik.” „Az államélet bonyolult szerkezetét világosan látni csak kiváltságos elméknek adatott meg...” Mondanivalóját érdemes sorról sorra olvasni és megfontolni. Nagyon erős tükröt tart a ma társadalmának. A mai politikai osztálynak. Tanácsként ezt írja: „Keresd a munkás, igazságos, jó embereket. Azok mellé állj oda.” Munkás, igazságos és jó embereket...

„Nos, fiatal Barátom! – írja –, ön a nép lelkének vezetője lesz, nézzen be a kocsmába.” Furán hangzik, lehet, de nem az. „Ne féljen ettől a helytől, hiszen embereket keres, s a kocsmában, fájdalom, több embert talál, mint a templomban.” „A kocsmák füstös falai között súlyos igazságok hangzanak el, ezeket az igazságokat meg kell tisztítani a salaktól, mely reátapadt.” Arra biztatja a fiatal néptanítót, hogy hallgassa meg, hallja meg a nép hangját, panaszát. Ismerje meg a nép lelkét. És munkálja. Hogyan? „Együtt kell érezned a nép lelkével. De ez csak akkor lehetséges, ha ismered azt.” A nyomor közvetlen szemlélete meg fogja nyitni a szívet – írja. Felhívja a figyelmet ugyanakkor arra is, hogy a társadalomban közösen, együtt munkálkodva lehet eredményt elérni: „Amely társadalom részekre tagolódva, külön érdekeket szolgálva, egymással ellentétes irányban igyekszik fejlődni: az magában hordja s folyton érleli a pusztulásnak magvát.” Majd megállapítja: „A magyar földön élő milliók összessége legfőképpen ebben a nyavajában sínylődik”... a megosztottságban. A bajok orvoslását a közösség érzete szülheti – állapítja meg. Azt írja: „Az olyan nép, amely tud és akar dolgozni, nem veszhet el, amely álmokat kerget, szenvedélyek rabságában sínylődik, megváltását hiába várja.”

Külön fejezetet szentel írásában a nép hitének. Talán egyik ma is legaktuálisabb téma. Azt írja, hogy a technika vívmányai bejárják a legkisebb falvakat is. Kerékpár, automobil, és a pásztor is látja a száguldó „gőzparipát”. „Közel van a távol is.” Lát a nép: könyvek, újságok elérhetővé válnak – így látnak és gondolkodnak. A sok száz év sötétség után kitágul a világ a nép előtt. Ez akár jó is lehet, mert elűzi a babonák rémeit. Eddig „ki-ki csak a maga panaszszavát hallotta, legföljebb a szomszédjáról vett tudomást”, de így „a népek millióinak jajszava végigrezdül

a világot összekötő drótszalakon s hirdeti a közös bajt”. És felteszi a kérdést: „És vajon hisznek-e nekem, ha jóra tanítom a népet?” vagy a „dróthálón jövő sok hír elhitelentit?”. A kérdésre megnyugtató választ ad: hisznek, ha hirdeti, de cselekszi is.

Elgondolkodtató tanács számunkra is, az utókorban élőknek. „Önnek, ifjú barátom, a legelső dolga az léssen, hogy cselekedeteivel építse föl népének, híveinek szívében a hitnek bástyáját”... kevés cifraság, sok erő és sok meggyőződés, és ami a legfontosabb: végtelen szeretet és türelem. „Krisztusi erények? Lehet, de népet vezetni enélkül nem lehet.”

„Érzel-e magadban erőt erre, fiatal barátom?” Mert az iskola a legfontosabb műhelye az emberi társadalomnak, amelyről fontosságához mérten kevés szó esik és bőségesen sok ítélet. „Nem tévedünk, ha konstatáljuk, hogy semmihez sem értenek úgy az emberek, mint az ítélethez.” „Az iskola nem védi magát, csak tartja a hátát, hadd üssön mindenki rajta egyet.” Pedig az iskola munkáját a társadalom meg kell becsülje, és ha a társadalom nem elég művelt, azzá kell tenni. Egy nagyon szép hasonlattal teszi tanácsát, útmutatását érthetővé: Aki fát ültet, azt szeretné, ha minden facsometéből hatalmas fa válna, szeretné, ha mindeniket megszabadíthatná az ölü férgektől, melyek munkája szemmel ugyan nem látható, de érzékelhető, szeretne melléjük olyan kertészt állítani, akinek ezer szeme van, átható szeme van, hogy mindent meglásson, még azt is, ami nem látható. És azt mondja: „Igen, önnek fiatal barátom, így kell gondolkoznia a tanító föladatairól. Dicső egy föladat ez, de nehéz is. Ha reám bíznák a tanítók megválasztását, kikeresném a leglelkesebb, a legjobb, a legtürelemesebb és a legbölcsebb embereket. Lelkes ember kellene, aki végtelenül szereti hivatását...” Úgy érzem, Gaál Mózesnek eme állítását jómagam is ars poeticaként tudnám ismételni. Mert az első évben többet kell törődnünk az érzéssel, mint az értelemmel. „Az érzést nemesebbé, hajlékonyabbá tenni lenne a legfőbb igyekezetem, mert a nyomorúság egyik oka. Mert úgy tapasztalom, hogy nyomorúságunk egyik gazdag forrása az érzelmekben való eldurvulás, nem a tudatlanság. A nyers, de becsületes tudatlanság nem olyan gyógyíthatatlan baj, mint az érzésnek eldurvulása. Nekem első és legnemesebb célom az volna, hogy tanítványaimból jó emberek váljanak.”

A múlt századi gondolkodó sorait olvasva restelkedem. Néha modern pedagógiai módszerként hirdetünk már akkor meghirdetett evidenciákat. Vagy egy nagy kitérőt tettünk ez alatt az idő alatt, és rájöttünk arra, hogy a lélektelenség nélküli tudás veszélyes? Lehet. Mindenképp Gaál Mózes útmutatásai ma is helytállóak, talán ki is mondhatjuk: örök érvényűek.

Különös gonddal ír a jellemnevelésről. Egy-egy jellemvonást körbejárva nagyon szelíd, de annál fontosabb különbségeket fogalmaz meg: „A hazugság – írja – sokszor a legszorosabb összefüggésben van a leleményességgel, védelemre való készséggel, sőt az életrevalósággal is. Míg ártatlan ez a hazugság, egy-egy tréfát szül, nem félek tőle: félelmes volta akkor kezdődik, amikor szándékosan árt másnak.” Addig nincs gond, míg az irigység munkára serkent, jó, ha a makacosság kitartássá válik és állhatatossággá nemesül. A gond ott kezdődik, amikor ezek a jellemvonások a rossz szolgálatába állnak. Hangsúlyozza: „Ne hirdessünk elveket, ha nem tudjuk megvalósítani.”

Kitér arra is, hogy a jó néptanítónak mi dolga van a hitetlenekkel, az Istentől elszakadtakkal. A hit elleni érveket úgy tekinti, mint az illető önvédelmi eszközeit. Olyan érvek, amelyek egy „belső titkos szózat ellen” szólnak. Kijelenti: „Nem a komoly tudósok komoly küzdelme aggaszt, hanem a nem tudósok képzelt meggyőződése.” Megállapítása vitathatatlan, és számtalan példát tudnánk mondani az elmúlt évek tapasztalatai alapján, hogy ez a kijelentése sajnos időtálló. Megállapítja, hogy az időtálló hitet le lehet ugyan rombolni, de mit nyújtunk helyette? Ha semmit nem adunk helyette, akkor az ember éppúgy fog keresni, mint a tudós a jelenségeknek elképzelhető magyarázatát. A spiritualitás az ember olyan mélyről fakadó igénye, amit nem lehet kiirtani. A lényeg az, hogy ne csak eszméket adjunk: „A kereszténység tanait nem az emlékezetbe, hanem szívbe kell vésní” – írja. Ebben is felsejlik Gaál Mózesnek az a meggyőződése, hogy a pusztá elvek, a pusztá szavak cselekedet nélkül üres frázisként vesznek el. A cselekedet a hiteles megélése annak, amit tanítunk, hirdetünk – ennek van foganatja. Nem a megfélemlítés, hanem a szeretet fegyverével. Ha ezeket a gondolatokat olvassuk, olyan természetesnek tűnik. De ha figyelembe vesszük, hogy ezt abban a korban írta, amikor a gyerekek tanításának fontos eszköze volt a pálca, a vessző, a „körmös”, gondolatainak újszerűsége vitathatatlan, sőt, azt az állítást is meg merem kockáztatni, hogy az akkori elvárásokkal szembenő volt.

Félelmét, aggodalmát többször is kifejezi: „Önöket nem készítik elő az életre és hivatásra, nem adnak elegendő és hatékony fegyvert a küzdelemhez iskoláinkban.”

Írásának, leveleinek utolsó fejezetében a faj- és a hazaszeretet témája kerül sorra. *Fajnak* nevezi, de hozzánk közelebb áll a *nemzet* kifejezés. Kétségtelen, hogy a faj megnevezéshez a 20. században kötődnek negatív asszociációk. Aki szülőföldhöz ragaszkodásról, nemzetről beszél